

SKORAJ KAKOR PRAVLJICA

V nacističnih koncentracijskih taboriščih se je vsaki baraki reklo block (v slovenskem prevodu bi moglo biti to tudi tnal), vsak tak block pa je imel tudi svojega blockführerja, esesovca, ki je skrbel za neizprosni pruski red. Enako v Buchenwaldu, kamor sem prišel med drugimi tam enkrat v novembru 43. leta.

Toda jetniki nismo bili gospodje, ki bi imeli pri roki zvezke in nalivna peresa, še manj pa kakšno minuto zatišja, da bi pisali dnevnike. Tako je zdaj skoraj nemogoče točno povedati, kdaj je kdo prišel tja, v kateri baraki je bil v tem ali v onem času, iz katere barake je odšel v drugo in kaj vse se je medtem dogajalo. Nekaj vrednosti ima edinole spomin, pa še ta se zdi – kolikor ga je po več kot petdesetih letih ostalo – podoben že stokrat pokrpani ribiški mreži, ki bi skoznje ušel tudi kit.

Vem le, da so mene in še nekaj Slovencev spomladi 44. leta premestili v barako, kjer je bilo največ Nizozemcev. Poleg njih je bilo v baraki še nekaj Poljakov, Rusov in drugih ljudi bogve katerih narodnosti, ampak baraka je veljala za nizozemsko, kakor da je ambasada in tako eksteritorialna.

Vsi jetniki v njej smo bili številke, tako da smo le nekateri domačini vedeli, kako je komu ime, približno pa smo vedeli še to, kje je kakšna dežela, iz katere so prišli drugi. Naš skupni občevalni jezik je bila nekakšna babilonščina, ki smo se je sila hitro naučili, saj smo imeli tudi izjemno nadarjene učitelje: v rokah so imeli palice, na jezikih pa besednjak, ki po številu besed ni bil ravno bogat, zato pa je bil tako zelo precizen in jasen, da se ga je tudi analfabet naučil na pamet v nekaj dneh.

Pa še eno prednost je imel ta negosposki jezik: vikanje v njem je bilo prepovedano! Torej sem smel jaz, ki sem imel takrat komaj osemnajst let, tikati tudi tistega, ki je prilezel že skoraj čez šestdeseto, kar je naše življenje tako poenostavilo, kakor da smo vsi otroci istih staršev, zbrani pozimi okoli iste tople peči ali poleti pod isto hruško pred hišo. Vikati ali celó onikati bi morali edino esesovce, z njimi pa tako in tako nismo smeli govoriti, zato vsaj od tistih skrbi nismo dobivali sivih las.

Nizozemci torej: belokožci kakor večina drugih jetnikov, pravilno in natančno oštevilčeni kakor konfekcija za najbolj izbirčne dame, po barvi las neugotovljive rase (ostriženi kakor drugi na balin), po govorici podobni Nemcem (vsaj za tiste, ki so se že kdaj prej učili nemščino), lačni enako kakor drugi, enako občutljivi za vse človeške bolezni, enako prepirljivi kakor večina sestradancev in enako po otročje nestrpni, kdo si bo znal prej in bolje izmisliti kakšen čudežen dogodek, ki naj bi napovedal konec vojne ali vsaj zaveznike na nemških mejah.

Jaz sem bil med temi Nizozemci skorajda srečen, čeprav za srečo ni bilo, recimo, niti toliko razlogov, kolikor jih ima tisti človek, ki ga čaka električni stol, čakajoči pa sanja o dobrosrčnih sodnikih ali o ameriških guvernerjih, ki se bodo zdaj zdaj zbudili in ga oprostili. Srečen pa sem bil vendarle: verjetno tudi zato, ker sem se počutil med temi čudnimi tujci, ki jih še nikdar prej nisem bil videl, kakor med semiškimi domačini. Če je namreč kateri od njih dobil kdaj kakšen paket s hrano, o kateri je bilo nam od tam spodaj skoraj prepovedano sanjati, sem bil včasih kakšne malenkosti deležen tudi jaz ali še kdo od tistih, ki se jim je zdela že papirnata paketna škatla podobna belo pogrjnjeni božični mizi.

Vem, da je imel na nekem pogradu v moji bližini ležišče neki evangeličanski ali katoliški duhovnik, kolikor sem razbral iz njihovih pogovorov, mož torej, ki je bil z mano vljuden in me je tu pa tam povprašal, kako in kaj. Toda za spomin mi ni

ostalo niti njegovo ime, kaj šele naslov: v spominu ostane že lepa beseda, četudi ni zraven kruha.

Še bolj kakor ta mož pa se mi je vtisnil v spomin neki Nizozemec, star okoli petdeset let, ki me je klical enostavno Tajto. Še danes si tega ne morem predstavljati drugače kakor takole: pred časom, mogoče še na Nizozemskem, je ta možakar slišal za nekoga iz balkanskih dežel, ki enako kakor on nima rad Nemcev, toda imena ni znal prav izgovoriti, pa je mene enostavno prekrstil v tistega svojega somišljenika. Kaj morem: zanj sem bil Tajto jaz. O, stari Nizozemec Tajto, ki te ni več! Spominjam se, kako si mi včasih kakor oče povedal kaj dobrega, čeprav je moral človek v tistih časih lagati samemu sebi, da je mogel s svojo lažjo razveseliti še koga drugega.

Tisto leto poleti sem delal v taboriščni pralnici, ki ni bila daleč od nizozemske barake, pa tudi delo v njej ni bilo težko ali celó tako nevarno kakor v kamnolomu. Dobri nizozemski Tajto pa je hodil delat nekam povsem drugam: v tovarno orožja, ki je bila za taboriščnimi žicami. Tam ti je za hrbtom nenehno stal kakšen esesovec in ti skrbno škilil čez ramo, kdaj boš s šivanko preluknjal puškino cev, čemur bi se reklo sabotaža, sabotaža s šivanko pa te je po nenapisanih zakonih na mestu stala glavo!

To smo vedeli vsi, zato sem bil toliko bolj vsak večer vesel, če se je Tajto vrnil živ. Potem si je že kaj izmislil, da je tudi mene spravil v dobro voljo: če drugega ne, je odlomil od svojega skromnega kruha košček in ga dal meni. Tisto, česar se nisva mogla dogovoriti po nemško, sva se dogovorila z rokami in z očmi, iz vseh naših oči pa je takrat skupaj s strahom sijala tudi slutnja, da bomo preživeli in da zavezniki mislijo na nas, čeprav smo bili zanje bolj lenuhi na varnem kakor ljudje, ki z njimi vsaj simpatizirajo.

Obračam misli, pa ne morem reči, da še vem, kdo je bil pravzaprav tisti Tajto: je bil to stari Nizozemec – ali pa sem bil jaz? In kje je ta možakar našel to ime? Menda mu ga ni poslal po pošti sam Hitler? Toda kaj: Nizozemec zame ni imel drugega imena, pa tudi jaz nikdar nisem vedel, kako naj mu rečem. Naj bo torej Tajto: Tajto, ki ga ni več, Tajto, ki je zgorel v krematoriju, Tajto, ki mu morem posvetiti edino košček spomina, svetlega kakor tale papir. Naj naskiciram še Tajtov konec.

Poleti 44. leta smo večkrat gledali ameriške bombnike ali letelce trdnjave, kakor se jim je takrat reklo, kako so leteli s svojim smrtnim tovorom nad nemška mesta. Nam niti ni bilo treba iti v zaklonišče, kajti hitlerjanci so dobro vedeli, da zavezniki ne bodo stresali bomb po tistih, ki jih komaj pričakujejo kot rešitelje, ampak po onih, ki še zmeraj mislijo na zmago, kakor si fantiči ne dajo dopovedati, da s fračami pač ne bodo odstrelili orla. Tudi tisti jetniki, ki niso bili škodoželjni ali maščevalni, so gledali letelce trdnjave kakor letelce mačke, ki se jim svetijo oči in cedijo sline že od sanj na preplašene miši. Žal se jetniki niso zavedali, da so takšne miši tudi oni sami, saj mačka na drevesu ne premišluje ravno o mišji barvi ali starosti, medtem ko si brusi kremplje.

Tako so Američani v avgustu 44. leta sredi nekega jasnega opoldneva spet leteli kakor ducati okriljenih srebrnikov nad našim taboriščem. A glej zlomka: nenadoma je začelo po vseh koncih in krajih okoli taborišča in v taborišču pokati! In ogenj neke smolnate bakle je v trenutku spremenil vse obraze: bilo je, kakor da se je ravnokar preklal svet in da nas bo ogenj zdaj zdaj pogoltnil. Kajti švigal je še iz kamenja in goreti je začelo tudi pred našim nosom. Na oni strani žice je bila hlodovina, na tej pa naša pralnica, ki se je spremenila v kres, podoben tistim, ki so naznanjali Turke. Ob tem kresu so postala lica jetnikov bleda, obrazi esesovcev pa

so tako čudno zažareli, da so se nam zasmilili. Da, v enem samem trenutku smo se vsi zasmilili drug drugemu: stari esesovec, šef pralnice, nas je začel skoraj poljubljati, naš preddelavec-jetnik pa je tako veselo trepljal po rami starega sitneža, kakor da mu hoče dopovedati: ne vidiš, osiveli maček, da si tudi ti v pasti?

Tistemu dnevu bi mogli reči enostavno dan brez glave: ta se je odlepila od okostja in odletela nekam med oblake, da se med njimi znebi navlake dolgoletnih težkih misli, potem pa se znova lahkotna prilepi k telesu. Pa še eno ime bi mogel imeti ta dan: takšno namreč, kakršno ima le enkrat na leto v šoli dan odprtih vrat. Jetniki in esesovci so kakor stari kompanjoni blodili križem kražem in bili pri tem podobni mesečnim gospodičem na promenadi, da, vsi so bili skoraj kakor mladi zaljubljeni, ki so jih tisti nesrečni ameriški srebrniki tako zmešali, da so pozabili na eni strani celó na svoje razredno rasno dostojanstvo, na drugi pa, da bi se nam morala dati ta dostojanstva vsaj vikati, če že ne onikati.

Vendar za mnoge tisti dan ni bil dan promenade ali dan odprtih vrat, ampak pogrebni ali vsaj predpogrebni dan.

Dobrega Tajta so njegovi rojaki popoldan pripeljali še komaj živega v staro nizozemsko barako. Nekje so našli tudi domačega zdravnika: ta je obvezal Tajtu glavo in druge rane od bombe, ki se je raztreščila nad tisto nesrečno tovarno, kjer so esesovci nenehno škilili jetnikom čez rame, če nimajo mogoče v rokah šivank.

Potem so Tajta posadili na stol pred barako, on pa je gledal nekam v večerno nebo, s katerega so že zdavnaj zginili njegovi zavezniki.

Približal sem se mu, toda on me je še komaj prepoznal. Njegove ustnice so se pregibale, vendar tiste besede niso znale več izreči.

Takrat mi je bilo, kakor da se drugič poslavljam od očeta, prvi in pravi mi je bil umrl že pred sedmimi leti.

Tajto je odšel. Takrat sem premišljeval: ali si moral res oditi prav zaradi tistih, ki si jih pričakoval tako rekoč na hišnem pragu kakor goste?

O, kako so gostje včasih nehvaležni: najprej te vržejo iz hiše, potem pa te namesto pod drugo streho nehoté pospremijo še v peč!

V novembru 1995